

PREPRINT

Kunnioituksen sosiaalipsykologia

Professuuriesitelmä 19.5.2022, Itä-Suomen yliopisto

Eerika Finell¹

¹ Yhteiskuntatieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, PL 1627, 70211 Kuopio, eerika.finell@uef.fi

LÄHDE: Finell, E (2022). Kunnioituksen sosiaalipsykologia. *Psykologia*, 5-6.

Kunnioituksen sosiaalipsykologia

Kielitoimiston sanakirja määrittää sanan ”kunnioitus” käsitteillä arvonanto, arvossapito ja arvostus. Kunnioitukseen liitetään joskus myös sana ”ihailu” mutta tässä puheenvuorossa pitäydyn näissä ensinnä mainituissa. Käytännössä kunnioitus ilmenee positiivisena, arvostavana tunteena tai käyttäytymisenä, joka voi kohdistua toiseen ihmiseen, ideaan, asiaan tai toimintoon. Kunnioitus ei ole yhtä kuin myötätunto, vaikka sitäkin siihen voi sekoittaa.

Kunnioitusta on monen asteista. Koska voimme kunnioittaa toista ihmistä hänen tekojensa tai valintojensa takia, kunnioituksen voi ansaita mutta sen voi myös menettää. Syvimmillään toisen kunnioittamisessa ja sen vastaanottamisessa on kuitenkin kyse jostain syvästi ehdottomasta ja pysyvästä. Tällainen kunnioitus tunnistaa, että on olemassa tiettyjä periaatteita ja tiettyjä rajoja, joita ei voi rikkoa. Tällaiseen kunnioitukseen liittyy se, että kunnioitamme kunnioittamista.

Maailmanhistoriassa on ajanjaksoja, jolloin toisen ihmisen arvon kunnioittaminen on ollut erityisen vähäistä. Yksi tällainen jakso on toinen maailmansota, jonka aikana kymmenet miljoonat ihmiset menettivät henkensä. Sodan aiheuttama kärsimys oli mittaamaton. Toinen maailmansota on myös ajanjakso, joka vaikutti voimakkaasti sosiaalipsykologian kehitykseen. Tuolloin sosiaalipsykologiselle tiedolle muodostui valtaisa tilaus. Tarvittiin muun muassa tietoa siitä, kuinka pienryhmät toimivat stressaavissa tilanteissa, kuinka ryhmiä saatettiin hyödyntää terapeuttisesti ja kuinka perheet saataisiin syömään ruoka-aineita, joita ei aikaisemmin ollut tapana syödä. Toinen maailmansota ja sitä edeltävät tapahtumat vaikuttivat myös siten, että Euroopasta pakeni suuri joukko lahjakkaita tutkijoita Yhdysvaltoihin. Tämä joukkopako edisti erilaisten näkemysten ja teorioiden leviämistä, kohtaamista ja kehittymistä. Näiden seikkojen lisäksi vähintään yhtä tärkeätä sosiaalipsykologian myöhemmälle kehittymiselle on se, että toisesta maailmasodasta muodostui kollektiivinen kokemus useille tutkijasukupolville. Nämä sukupolvet vaikuttivat sosiaalipsykologian kehitykseen sotaa seuranneina vuosikymmeninä. He olivat vahvasti kehittämässä sosiaalipsykologista tutkimusta, jonka keskiössä oli kysymys siitä, miksi ihmiset ja ihmisryhmät saattoivat kohdella toisiaan huonosti tai jopa epäinhimillisesti. Toisin sanoen, miksi ihmisille on välillä niin vaikea elää vastavuoroisen kunnioituksen tilassa.

Kunnioitusta ja sen puutetta enemmän tai vähemmän heijastelevia ilmiöitä on tutkittu sosiaalipsykologiassa siis jo pitkään. Erving Goffmanin klassinen kasvojen säilyttämisen ideaali ja moraalisen minän esittäminen ovat inspiroineet tutkijoita ja opiskelijoita jo vuosikymmeniä. Kun ihmisten kohtaamia yhdessä olon haasteita on pyritty selittämään, huomio on ollut muun muassa

ennakkoluuloissa, syrjinnässä, stereotyyppioissa, epäinhimillistämisessä, normeissa ja ideologioissa, ryhmäidentiteeteissä, koetuissa uhissa, ryhmätunteissa. Selitystä yhdessäolon haasteisiin on haettu myös persoonallisuudesta ja ihmisen perustarpeista, joiksi on muun muassa listattu tarve ylläpitää positiivista itsetuntoa tai tarve erottautua. Molempien tarpeiden voi ajatella heijastavan sitä, kuinka kunnioittavasti muut yksilöä kohtelevat.

Vaikka kunnioitus tai ennen kaikkea sen esteet ovat ryhmien välisten suhteiden ja vuorovaikutustutkimuksen ytimessä, voisi hyvin luulla, että sosiaalipsykologisen ympäristöuhkia käsittelevän tutkimuksen keskiöstä löytyisivät ihan muut tekijät. Voisi nimittäin ajatella, että kun tutkitaan ihmisten kokemuksia ydinonnettomuuksien ja öljykatastrofien jälkeen tai haitallisiin ympäristössä oleviin kemikaaleihin liittyen, huomio olisi jossain muualla kuin ihmisten välisessä kunnioituksessa. Voisimme siis kuvitella, että ihmisiä mietityttäisivät ennen kaikkea ympäristön tuottamat uhkakokemukset ja oma ja läheisten terveys. Näin ei kuitenkaan yksinomaan ole. Juuri äskettäin on ilmestynyt kokooma-artikkeli, jossa on läpikäyty suuri joukko tutkimuksia, joissa on tutkittu pitkään vaikuttavien teknologisten onnettomuuksien ja katastrofien psykologisia seurauksia. Kirjoittajat nostavat esiin kaksi psykologista hyvinvointia erityisesti haavoittavaa tekijää. Ensimmäinen on ennalta arvattavasti mahdollinen ympäristöön liitetty oireilu ja terveyshuolet. Toinen sen sijaan on, kuinka kunnioittavasti ihmiset kokevat tulleen kohdelluksi näissä tilanteissa. Toisin sanoen, onko heitä kuunneltu, otettu tosissaan ja kohdeltu oikeudenmukaisesti. Erityisen voimakkaasti psyykkistä hyvinvointia laski, jos huonoksi koettu kohtelu oli tullut viranomaisten puolelta.

Tyypillistä pitkäaikaisille teknologisille onnettomuuksille ja katastrofeille on se, että niiden terveysvaikutukset voivat näkyä vasta pitkä ajan päästä ja ne voivat olla kiistanalaisia ja vaikeasti osoitettavia. Eri viranomaisilla voi olla myös eriäviä näkemyksiä riskien suuruuksista. Tämän lisäksi tällaisilla onnettomuuksilla ja katastrofeilla on usein negatiivinen vaikutus alueella asuvan yhteisön yhtenäisyyteen. Tilanteeseen liittyvä epävarmuus usein jakaa yhteisön niin sanottuihin uskojiin ja ei-uskojiin, jolloin yhteisön jäsenet eivät pysty tarjoamaan toisilleen täyttä tukeaan. Eli siinä, missä luonnonkatastrofien kohteeksi joutuneet yhteisöt kokoavat voimansa kamppailemaan yhdessä tilanteessa, ihmisten aiheuttamilla ympäristöonnettomuuksilla ja katastrofeilla on taipumus jakaa yhteisöjä ja synnyttää eripuraa ja vastakkaisia leirejä.

Vaikka sisäilmaongelmia ei voi tuki suoraan rinnastaa laajamittaisiin ympäristökatastrofeihin, sisäilmaongelmiin vaikuttaisi liittyvän paljon samoja psykososiaalisia ilmiöitä ja prosesseja kuin laajempiin serkkuihinsa. Siten ei liene yllättävää, että tutkittaessa sisäilmaongelmia, kunnioituksen

teema nousee jälleen keskiöön. Vaikuttaisi siltä, että riippumatta siitä, millaisia sisäilmaan liitettyjä oireita raportoidaan tai kuinka häiritseviksi ne koetaan, kokemusta värittää vahvasti se, kuinka henkilö kokee tullessa kohdelluksi; ottavatko muut ihmiset - erityisesti he, joilta odotetaan saavan tukea ja apua - toisen tilanteen huomioon ja kunnioittavatko he tämän ihmisen kokemusta. Kunnioittavan kohtelun merkitys sisäilmaongelmien hoidossa on niin suuri, että jopa ne tutkimuksemme vastaajat, jotka eivät ole kokeneet huonoa kohtelua liittyen oireiluunsa, tuovat esiin sen, että on tullut otetuksi vakavasti ja oma tilanne on huolella huomioitu. Kunnioittavan kohtelun merkitys näkyy myös siinä, että monelle vastaajalle oma oireilu vaikuttaa olleen pienempi shokki kuin se, että muut eivät välttämättä ota tosissaan toisen kokemusta. Epäkunnioittava ja vähättelevä kohtelu voi jättää myös pitkät ja syvät jäljet ja niihin saatetaan palata pitkänkin ajan jälkeen.

On ilmeistä, että hädän hetkellä muilta saadun arvostuksen merkitys korostuu vielä enemmän; mitä epävarmemmassa tilanteessa ihminen on, ja mitä uhatummaksi hän itsensä kokee, sitä tärkeämpää ihmiselle on, että hän tulee kohdelluksi kunnioittavasti, ja sitä herkemmin ihminen reagoi epäkunnioitukseen.

Kolikon toisella puolen on, että kunnioittavassa yhteisössä on paljon voimaa. Vaikuttaisi olevan niin, että ihminen voi kestää melko suurtakin epämukavuutta tai jopa terveytensä menettämistä, mikäli toisessa vaakakupissa on sellaisen yhteisön menettäminen, jossa kokee tulevansa arvostetuksi ja tärkeäksi. Opettaja on valmis opettamaan luokkahuoneessa, jossa huonon ilmanvaihdon takia on pidettävä ikkunoita jatkuvasti auki - myös kylmänä vuoden aikana. Oppilas on valmis opiskelemaan itsenäisesti osan oppitunneista eri rakennuksessa oireittensa takia, kunhan hänen ei vaan kokonaan tarvitsisi vaihtaa koulua. Kumpikin pitää omaa sosiaalista yhteisöään omaa fyysistä ympäristöään ja mahdollista oireiluaan tärkeämpänä - opettaja ei halua menettää työyhteisöään, jossa kokee saavansa arvostusta ja tilaa toimia, oppilas ei halua menettää kaveriyhteisöään. Kuten eräs oppilas totesi – kaikki on täällä.

Tässä puheenvuorossa olen esittänyt, että kunnioitus on ihmisten vuorovaikutusta vahvasti määrittävä tekijä kontekstista riippumatta. Kunnioitus ja siihen liittyvä toisen ihmisen huomioon ottaminen synnyttävät arvostetuksi ja arvokkaaksi kokemisen kokemusta, mikä on tärkeätä ihmisen taustasta riippumatta. Voisi jopa uskaltaa sanoa, että se on yksi ihmisen perustarpeista, jonka puutteesta monet muut tarpeet kumpuavat. Tämä on erityisen tärkeätä tuoda esiin aikana, jossa ymmärrys kunnioittamisen merkityksestä on paikoitellen haurastunut.

Tässä puheenvuorossa olen myös esittänyt, että vastavuoroinen kunnioituksen ideaali on sosiaalipsykologisen tutkimuksen yksi keskeisistä kivijaloista, josta se ponnistaa. Ja koska sosiaalipsykologiassa usein lähestytään tutkimusobjektia ongelmien kautta, yksi sen peruskysymyksistä on, milloin, missä ja miksi ihmisten keskinäinen kunnia-akas elo on välillä niin vaikeaa. Mutta kunnioituksen ideaali ei rajoitu koskemaan vain sosiaalipsykologian tutkimusaiheita. Tuon perusperiaatteen tulisi koskea myös sosiaalipsykologiaa itseään. Sosiaalipsykologia on melko pieni mutta pirstaleinen tieteenala, jossa on lukuisia eri paradigmoja. Tutkijat kiinnittyvät yleensä yhteen paradigmaan ja oppivat tuntemaan sen näkökulmat ja käytänteet syvällisesti. Erikoistuminen lienee välttämätöntä mutta siinä on myös vaaransa; omaa näkökulmaa aletaan arvostamaan ylitse muiden. Sosiaalipsykologian kehittymisen kannalta onkin oleellista, millainen kunnioituksen tila tieteenalan sisällä vallitsee; kuinka kunnioittavan uteliaasti eri paradigmojen edustajat toisiinsa suhtautuvat. Tämä pitää sisällään sekä eri teoreettiset suuntaukset että menetelmät. Hienoa kuitenkin on, että kun aloitin sosiaalipsykologian opiskelun, tieteenalan sisällä oli paljon enemmän henkisiä raja-aitoja kuin nykyään. Muutos on ollut suuri liittyen erityisesti eri menetelmiin ja niiden yhdistämiseen. Tämä rikastuttaa sosiaalipsykologiaa entistä enemmän ja mahdollistaa yhä kompleksisimpiin kysymyksiin vastaamisen. Omasta puolestani tahdon uskoa tämän kunnioittavan uteliaisuuden lisääntyvän yhä enenevässä määrin.

Kunnioittavaa päivää kaikille.